

Karczewski, Dariusz

„Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420”, Katařina Chárvatová, Praha 1998 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 91/3, 478-479

2000

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

wielostronny obraz funkcjonowania pieniądza w skali całego późnego cesarstwa rzymskiego jawi nam się dzisiaj w wyraźniejszych barwach.

Waldemar Ceran
Uniwersytet Łódzki
Zakład Historii Bizancjum

Katařina Chárvaová, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142–1420*. 1. svazek. *Fundace 12. století*, Karolinum, nakladatelství Univerzity Karlovy, Praha 1998, s. 368.

Dokładnie w dziewięćsetną rocznicę powstania zgromadzenia braci z Cistercium wydana została, zamierzona na trzy tomy, praca Katařiny Chárvaové ukazująca dzieje zakonu cystersów w Czechach w okresie przedhusyckim.

Tom pierwszy obejmuje historię pięciu najstarszych, fundowanych jeszcze w XII stuleciu, klasztorów cysterskich z terenu Czech właściwych (tzn. bez Moraw), doprowadzoną do roku 1420, to jest do rozpoczęcia długoletnich walk husytów z Zygmuntem Luksemburskim. W husyckiej zawierusze zdobyto bowiem i zniszczono większość z czeskich klasztorów, zakonników zaś wymordowano lub rozegnano. Z omówionych w książce domów cysterskich klasztory w Nepomuku i Hradištem zdobyto już w 1420 r., natomiast Sedlec, Plasy i Ossek dopiero w roku następnym.

Rozdział pierwszy książki nosi tytuł: „Zakon cysterski w Europie”. Najpierw przedstawiono w nim początki zakonu cysterskiego na tle rozwoju monastycyzmu europejskiego. Wychodząc od św. Benedykta autorka poświęciła sporo miejsca założycielowi zakonu — św. Bernardowi z Clairvaux, charakteryzując przede wszystkim jego formację duchową. Następnie ukazała organizację zakonu, życie codzienne w cysterskich klasztorach i liturgię zakonną. Osobno potraktowała cysterską architekturę, cysterski model ekonomiczny i wpływ wywodzących się z Cîteaux braci na krajobraz naturalny. Nieco miejsca poświęcono, lecz zbyt mało moim zdaniem, żeńskiej gałęzi zakonu, aby dalej przejść do opisu rozwoju cystersów w XIII i XIV wieku, opisując ich wzloty i upadki, zwłaszcza kryzys duchowy i gospodarczy XIV stulecia. Rozdział zamyka ogólna charakterystyka cystersów w okresie od XII do początku XV wieku.

Drugi rozdział to omówienie początków zakonu cysterskiego w Czechach. Rzecz rozpoczęto od zarysowania sytuacji politycznej i gospodarczej państwa czeskiego w XII wieku. Tegoż okresu dotyczy opis stanu Kościoła w Czechach, szczególnie geografii istniejących już wówczas klasztorów. Na tak zarysowanym tle autorka przeszła do ukazania przybycia cystersów do Czech i roli jaką w tym dziele spełnił biskup ołomuniecki Henryk Zdík. Następnie mamy możliwość prześledzenia procesów fundacyjnych czeskich klasztorów cysterskich do XIV wieku włącznie; szczególną uwagę zwrócono jednak na stosunki filiacyjne poszczególnych domów. Na zakończenie zaś pokuszono się o porównanie fundacji przeprowadzonych na terenach Czech i Moraw. Godne uwagi jest zwłaszcza to, że w porównaniu z Morawami, Czechy wyraźnie przodowały, zarówno pod względem chronologii, jak również liczby zakładanych tam domów cysterskich. Mnisi ci przybyli bowiem na Morawy dopiero w początkach XIII w. Widać natomiast przewagę morawskich klasztorów cysterek. Cennym uzupełnieniem powyższych spostrzeżeń jest mapa ilustrująca rozwój przestrzenny i czasowy klasztorów cysterskich na terenie Czech i Moraw, obejmująca również fundacje niezrealizowane.

Kolejnemu rozdziałowi nadano tytuł „Badania nad zakonem cysterskim w Czechach”. Najpierw autorka przedstawiła zasób źródeł pisanych, zarówno tych publikowanych (co dotyczy znakomitej większości materiału dyplomatycznego do czasów Jana Luksemburskiego włącznie), jak i tych, które nadal pozostają do dyspozycji badacza tylko w archiwach. Godne podkreślenia jest również omówienie źródeł archeologicznych i zabytków sztuki, niosących bardzo wiele informacji szczegółowych, zwłaszcza dla okresu wcześniejszego średniowiecza. Ukoronowaniem tego przeglądu jest próba określenia wartości i liczby zachowanych źródeł do dziejów poszcze-

gólnych klasztorów. Z kolei Chárvatová przeszła do przedstawienia rozwoju i obecnego stanu badań nad cystersami w Czechach, kończąc szczegółowymi postulatami dalszych studiów nad tym zakonem.

Drugą część książki stanowią syntetyczne monografie poszczególnych klasztorów, ujęte w ciągu chronologicznym. Pierwszym powstałym na ziemiach czeskich klasztorem cysterskim był położony w środkowych Czechach Sedlec (obecnie w obrębie Kutnej Hory). Jego fundatorem, około 1142 roku, był komes Mirosław, lecz za inspiratora tego przedsięwzięcia uznaje się biskupa Olomuńca Henryka Zdika. Wkrótce formalne zatwierdzenie nowej fundacji wydali książę Władysław II i biskup praski Otton (Ota), a pierwsi mnisi przybyli już w roku 1143 z leżącego na czesko-bawarskim (Górny Palatynat) pograniczu Waldsassen. Niewiele później, bo już w 1144 roku, książę Władysław II, zapewne i tym razem za radą swego bliskiego współpracownika, biskupa Zdika, podjął decyzję o założeniu klasztoru cystersów w położonych na północ od Pilzna Plasach. Zakonników sprowadzono w 1145 roku z bawarskiego opactwa w Langheim (koło Bambergu). Mniej jednoznaczne są początki klasztoru w Pomuku (dzisiejszy Nepomuk), przyjmuje się bowiem, że powstał w latach 1144–1145, a jego macierzą był Ebrach (między Bambergiem a Würzburgiem). Przede wszystkim niewiadomą pozostaje jednak osoba założyciela, chociaż z szeregu hipotez łączących tę fundację z różnymi przedstawicielami dynastii Przemysłidów, najbardziej przekonująca wydaje się postać Henryka, najmłodszego brata księcia Władysława II. Kolejny czeski klasztor cystersów — założony około 1177 roku w Hradištem nad Izerą (współczesne miasto Mnichovo Hradište) — był prywatną fundacją możnego rodu Markwartowiców, na czele z Hermanem, jednym z najwyższych dostojników ówczesnych Czech. Nowożytna tradycja utrzymywała, że przed cystersami na tym miejscu mieli swe *cenobium* benedyktyni. Hradište było pierwszą rdzennie czeską filią cysterską, gdyż obsada tego klasztoru przybyła z księżycych Plas. Ostatnią z XII-wiecznych fundacji cysterskich był położony na czesko-saksońskim pograniczu, u podnóża Gór Kruszcowych, Osek koło Teplic. W początkach ostatniej dekady XII stulecia (ok. 1192 r.) niejaki Milhoš' osadził w należącym do niego Maš'ovie koło Chomutova zakonników z Waldsassen. Wkrótce jednak doszło pomiędzy cystersami a feudałem do sporu o ostateczne przekazanie nadanych klasztorowi dóbr, zakończzone wygnaniem mnichów. Ujął się za nimi Sławek, przedstawiciel Hrabišicův, jednego z najmożniejszych w ówczesnych czasach rodów czeskich (późniejsi panowie z Riesenburga), który po ugodzie z Milhošem przeniósł ich w roku 1198 do swego Oseka. Obecnie jest to jeden z dwu (obok Vyššego Brodu) egzystujących nadal, a właściwie odnowionych w początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku, klasztorów cysterskich na terenie Republiki Czeskiej; siedziba czeskiej kongregacji cystersów.

Poszczególne „biogramy” klasztorów oparto na jednym modelu. Najpierw omówiono fundację klasztoru — przede wszystkim czas i osobę założyciela jak też macierz konwentu, aby następnie ukazać dzieje klasztoru doprowadzone aż do wojen husyckich. Kolejny punkt to przedstawienie źródeł pomocnych w poznaniu przeszłości poszczególnych klasztorów. W następnej kolejności poddano analizie kontakty poszczególnych domów z papieżem, władzami zakonu i swymi filiami klasztorowymi, jak również stosunki z władzami Czech. Niekiedy, gdy pozwalały na to przekazy źródłowe, rozszerzano te zagadnienia o kontakty z klasztorem macierzystym (tak uczyniono w przypadku domów w Nepomuku, Hradištem i Oseku), z miastami (jak na przykład związku Sedlec — Kutna Hora), czy z klasztorowymi prepozyturami (Hradište) lub czeską hierarchią kościelną (Osek). Dalej autorka ukazała opatów poszczególnych konwentów na tle ich działalności, aby następnie przejść do opisu stanu majątkowego, ze szczególnym uwzględnieniem przeprowadzanej przez te klasztory kolonizacji wewnętrznej; przy tej okazji dość szczegółowej analizie poddano gospodarkę i zarząd domeną klasztorową. Na koniec zajęto się dotrwałymi do dziś materialnymi przejawami życia i duchowości mnichów cysterskich, wyrażającymi się w architekturze klasztornych budowli, zabytkach rzemiosła artystycznego i pozostałościach klasztornych bibliotek. Każdy z rozdziałów zamyka krótkie zakończenie uzupełnione doprowadzonym do pierwszych dziesięcioleci XV wieku wykazem opatów.

Planowany tom drugi obejmie czeskie klasztory założone w XIII i XIV wieku, przedstawiając dzieje pięciu domów męskich: Vyšši Brod, Zlatá Koruna, Svaté Pole, Zbraslav i Skalice, oraz dwu klasztorów żeńskich w Sezemicach i Pohledzie. W przeciwieństwie do dwóch pierwszych części, będących w gruncie rzeczy krótkimi monografiami poszczególnych klasztorów, trzeci i ostatni tom zamierzony jest jako synteza. W nim też autorka zamierza wyłożyć całościowy pogląd na życie i działalność cystersów z terenu średniowiecznych Czech. Tam również znajdzie się omówienie zagadnień ekonomicznych i kontaktów czeskich Szarych Mnichów z kurią papieską, władzami zakonnymi i filiami klasztorowymi.

Dariusz Karczewski
Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Bydgoszczy
Instytut Historii